

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפזן | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמצאת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יוא א' כ"ט סיון-שבת ה' תמוז תשפ"ג

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

מסכת גיטין ל"ג-ל"ט

שבוע פרשת הוקת

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

דף ל"ג ע"א

בטלו מבוטל.

פסק בשולחן ערוך [אבן העזר סימן קמ"א סעיף ס'], לכתחילה אין לו לבטלו אלא בפני השליח עצמו או בפניה, אבל בדיעבד אפילו בטלו שלא בפניה, מבוטל, והוא שיבטלנו בפני שנים. הגה: ואין הבעל נאמן לומר שבטלו, אלא אם כן השליח או האשה מודים בדבר או שיש לו עדים שבטלו (ב"י וכן הוא בהגהות אשרי פרק השולח). יש אומרים דאילו השנים שמבטל לפני השליח צריכים להיות ביחד, אבל זה שלא בפני זה, לא. אבל אם מבטל הגט עצמו, אפילו לאחר שנכתב, מהני אפילו זה שלא בפני זה (ריב"ש סי' רל"ב).

מי איכא מידי דמדאורייתא בטל גיטא, ומשום מה כח בית דין יפה שרינן אשת איש לעלמא אין, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה. אמר ליה רבינא לרב אשי תינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר שויהו רבנן לבעילתו בעילת זנות.

יסוד זה דאפקעינהו מופיע כמה פעמים בתלמוד, ובראשונים מופיע בעוד מקומות שאינם מפורשים בתלמוד, כדי לבאר איך לא חששו חכמים בתקנותיהם לאיסור אשת איש, כגון בנדרים [צ' ע"ב] שכתב הר"ן לבאר אמאי האומרת טמאה אני לך אינה נאמנת, והלא אם הדבר אמת אסורה הא לבעלה מדאורייתא, וכתב הר"ן שם היכי דאמרינן בכמה דוכתי דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושי מיניה הכי נמי הכא כל שאמרה לבעלה טמאה אני אפקעינהו רבנן לקדושי מעיקרא ונמצא שבשעה שנאנסה פנויה היתה ומשום הכי שריא לבעלה ואוכלת נמי בתרומה וכו', וכהנה רבות בראשונים. אמנם יש בראשונים שחלקו על דרך זו, עיין במאירי [קידושין כ"ד ע"ב] דז"ל בענין דשם, ויש מי שאומר שאף בפסולי עדות שמדברי סופרים אין חוששין לקדושו דכל דתקון כעין דאורייתא תקון ואפקעינהו רבנן

לקדושיה, ואף גדולי הפוסקים כתבו כן בהדיא בתשובת שאלה, והדברים זרים, ומכל מקום במגרש בפסולי עדות מדרבנן יראה שאף גדולי הפוסקים דנים בה שהגט פסול ולא בטל הואיל ולא באו בקדושין אלא מטעם כל דמקדש וכו' ואפקעינהו וכו' ולא מצינו בשום מקום כל דמגרש אדעתא דרבנן מגרש שהרי לא אמרוה בקדושין אלא שעשו ממון שמקדש בו הפקר וביאתו ביאת זנות ואין לנו מקום בגירושין לומר כן ולא עוד אלא שאף בקדושין ראוי לומר שלא נאמר אפקעינהו רבנן וכו' בכל מקום אלא היכא דגלי גלי וכו' שאם כן אף כל בשלא כהוגן נאמר כן ואם כן האומר לשלוחו צא וקדש לי וכו' וקדשה לעצמו אין לך שלא כהוגן יתר ממנו וכן מכר ערלה וכלאי הכרם וקדש בדמיהם שלכתחלה אסור אף בדיעבד לפקעינהו לקדושיה וכן בנושא אשה על אשה ומקדש בביאה שהוא בר מלקות וכן בכמה דברים וכו'. ואכמ"ל.

ת"ר: אמר לעשרה, כתבו גט לאשתי - יכול לבטל זה שלא בפני זה, דברי רבי; רשב"ג אומר: אינו יכול לבטל אלא זה בפני זה.

[דף ל"ג ע"ב] אמר לשנים תנו גט לאשתי יכול לבטל זה שלא בפני זה, דברי רבי, רשב"ג אומר: אינו יכול לבטל אלא זה בפני זה וכו' הלכה כרבי בשתייהן.

פסק בשולחן ערוך [אבן העזר סימן קמ"א סעיף ס"א], שלחו על ידי שנים או על ידי עשרה, יכול לכתחילה לבטל זה שלא בפני זה, ואותם שביטל שליחותם בטל, ואינם יכולין לעשות שלוחים אלא אם כן יתמנו פעם אחרת. ובעשרה שעשאום שלוחים, לכתוב וליתן גט בין שעשאם שלוחים להולכה, אם ביטל מקצתם לא נתבטלו כולם. ויש מי שאומר דבשליחות, אם ביטל אחד מהם נתבטלו כולם.

כולל ומכון ראש פינה:

דף ל"ד ע"א

במאי קמיפלגי בגילוי דעתא בגיטא קמיפלגי, דאביי סבר גילוי דעתא בגיטא לאו מלתא היא, ורבא סבר גילוי דעתא בגיטא מילתא היא.

ולמסקנא הלכה כאביי דגילוי דעתא בגיטא לאו כלום הוא, וכן פסק בשולחן ערוך [אבן העזר סימן קמ"א סעיף ס"ב], בד"א שהוא בטל, כשביטלו בפירוש. אבל אם לא ביטלו בפירוש, אף על פי שגילה דעתו שחפץ בביטולו, כגון שא"ל השליח: לא נתתיו לה עדיין, ואמר: ברוך הטוב והמטיב, וכיוצא בזה, אינו בטל. ולא עוד אלא אפילו היה מחזור לרוץ אחר השליח לבטלו, ולא הספיק להגיע אליו עד שתגיע לידה, אינו בטל. הגה: וכן אם אומר לשליח: החזר לי גט זה ואני נותן לך גט אחר, אינו אלא גילוי דעת ואינו בטל (מרדכי ריש התקבל). כתב כתב אחר השליח שלא ליתן הגט, הוי ביטול, דיוכל לבטל על ידי כתבים (תשובת הר"ן בבית יוסף). השולח גט לאשתו ואמר לשליח: אם תרצה האשה לבא אלי אקיימנה; ואם לא פטור אותה בגט, והלך הבעל מן העיר ההיא, ואחר כך באתה האשה עם השליח לאותה העיר, יכול השליח ליתן הגט, דהא לא באתה האשה אל הבעל, כי יצא מן העיר קודם בואה. ואפילו היה הבעל בעיר, אם לא יוכל להתפייס עמה יכול השליח ליתן הגט, דמה שאמר תחלה אם תבא אלי אקיימנה, אינו אלא דברים בעלמא, ולא הוי אלא גילוי דעת שאינו כלום (טור בשם תשובת הרא"ש).

דף ל"ד ע"ב

בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה התקין רבן גמליאל הזקן, שיהא כותב איש פלוני וכל שום שיש לו, אשה פלונית וכל שום שיש לה, מפני תיקון העולם.

ומלשון המשנה משמע שעצם הזכרת שם האיש והאשה בגט הם מתקנת רבן גמליאל, ומעיקר הדין אין צריך להזכיר כלל שמות הבעל והאשה, ויכול לתת לאשתו גט ולכתוב בו לשון גירושין ולתתו לה, ולכל הפחות הוא כן אליבא דרבי אלעזר דסבירא ליה דעידי מסירה כרתי, אמנם לפי רבי מאיר דסבירא ליה דעידי חתימה כרתי וצריך שיהיה הגט מוכח מתוכו כמבואר בתוספות במסכת בכמה מקומות, יתכן דצריך לכתוב שם האיש והאשה בגט מן התורה, ולשיטתו צריך להבין מה היתה תקנת רבן גמליאל.

וכתב הר"ן [דף י"ז ע"א מופי הרי"ף], בראשונה היה משנה וכו', לא שהיה עושה כן בכוונה אלא הדבר היה מזדמן שהיה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה, כיצד יוסף ואשתו מרים היו דרים בארץ ישראל ולפעמים היו משנים דירתם למדינת הים וקורין לו יוחנן ולאשתו שרה, ואשתו היתה חוזרת לארץ ישראל ונקראת שם מרים ככתחלה והוא היה נשאר במדינת הים ונקרא שם יוחנן, ולפעמים היה שולח גט לאשתו שבארץ ישראל וכותבין בו בני מדינת הים שמותיהן

שבכאן ושם עירו שבכאן, וכשהיה הגט בא לארץ ישראל בית דין שלשם היו מקבלין עדים שכך היו נקראין במדינת הים והיו מתירין אותה לינשא, ולזמן שהיה נשכח הדבר היה הבעל יכול לקלקלה ולומר שלא נתגרשה מעולם ששמותיהם אינם אותם הכתובים בגט ולא שם העיר. ולפיכך עמד רבן גמליאל ותיקן שיהא כותב איש פלוני ואשה פלונית, דהיינו שמות מקום הכתיבה וכל שום שיש להם בשביל שמות מקום הנתינה, מפני תיקון העולם, כדי שלא יוכל להוציא לעז, אבל מדינא מגורשת גמורה הויא. ועכשיו לא יוכל להוציא לעז, דכיון שיראו בגט וכל שום יאמרו אפשר ששני שמות היו לו ונודע הדבר על פי העדים שהותרה על פיהם.

ובענין הזכרת שמות עיר מגוריהם או עמידתם, כתב הר"ן, ומשמע ודאי דרבן גמליאל כשם שעשה תיקון לשמותיהן כך עשה תיקון לעיירותיהן ובכלל איש פלוני הוא, וכך היה כותב בגליל מתא אנא ראובן שמארץ יהודה וכל שום שיש לי. ואפשר שמתחלה מתוך שהיה מקלקל עליה בשמו ושמה היה מקלקל אותה גם כן בעירו ועירה, אבל כשתיקנו שיהא כותב וכל שום שיש לו, מתוך שלא היה יכול להוציא לעז עליה בשמו ובשמה אף בעירו ועירה לא היה יכול לקלקלה, שהרי הגט מוכיח מתוכו ששינה את מקומו.

ולדעה זו די לכתוב בגט וכל שום דאית ליה, דזה מוכיח שיש לו שמות נוספים ודי בזה. אמנם ר"ת פירש דתקנת רבן גמליאל היתה שיכתוב כל השמות שיש לו, וגם מדברי הראב"ד נראה דהכי פירושא התקין רבן גמליאל שיהא כותב איש פלוני כלומר שני השמות שיש לו בפירוש של מקום הכתיבה ושם מקום הנתינה, ומפני שחשש רבן גמליאל גם כן לשם לוי וחניכות התקין שיהא כותב גם כן וכל שם שיש לו, וכך היה כותב פלוני דמתקרי פלוני וכל שום אחרן וכו'.

והאריך הר"ן בביאור הסוגיא והעלה, ונמצא פסקן של דברים שמי שיש לו שני שמות אחד במקום כתיבת הגט ואחד במקום נתינתו, כל שידענו כן אע"פ שאינו נקרא במקום הכתיבה אלא בשם אחד צריך לכתוב שם של מקום הנתינה וכותב וכל שום בשביל שם של מקום הכתיבה, והיינו ברייתא דקתני עד שיגרש אשתו שביהודה בשמו של יהודה ושם דגליל עמו, ולא דוקא שם דגליל בפירוש הוא הדין נמי דאי כתב וכל שום בלחוד דמהני. וכן נמי אם כתב בפירוש שם של מקום הכתיבה וכתבו כל שום בשביל שם של מקום הנתינה מהני, ואם לא כתב אלא אחד מהן אינה מגורשת. וכל זה כשידענו שיש לו שני שמות אבל אם לא ידענו לו אלא שם אחד אע"פ שלא כתב וכל שום הרי זה הגט כשר, ואפילו נודעו לאחר מכן שם אחר הרי הגט כשר.

היה מקום הנתינה והכתיבה אחד ואין לו באותו מקום אלא שם אחד, אע"פ שיש לו שם אחר במקום אחר ולא כתב וכל שום כשר. מיהו לכתחלה צריך שיכתוב וכל שום בשביל שם שיש לו במקום אחר. ומשמע שאם כתב שם שיש לו במקום אחר וכתב וכל שום בשביל מקום הנתינה אינה מגורשת.

היו לו שני שמות במקום אחד, זו היא שאמרו ההיא דהו קרו לה רובא מרים ופורתא שרה שצריך לכתוב השם של הרוב בפירוש ושם המיעוט מרבויהא דכל שום, ואם עשה בהפך כתב הרמב"ם בפרק שלישי מהלכות גירושין דפסול מדרבנן. ובחניכתו ובחניכתה כתב דכשר. ואפשר גם כן שאפילו לא כתב וכל שום אלא שכתב שם הרוב בפירוש מגורשת גמורה היא.

וכתב הרשב"א, שאנו שיש לנו שני שמות, האחד בשם ישראל ושם אחר שהלועזות קורין, צריך לכתוב שם הישראל והשם האחר, ויאמר אנא פלוני דמתקרי פלוני. ועכשיו נהגו לכתוב בכל גט וכל שום אחרון וחניכא דאית ליה, וכן כותבין בשם האשה.

ומומר לעבודת כוכבים שגירש, מסתברא שיש לו לכתוב השם שיש לו עכשיו, שהשם שהיה לו בעודו ישראל כבר נעתק ממנו. אבל ר"ת כתב דכיון דאמרינן בהמגרש דאפילו בחניכתו וחניכתה כשר, שם ישראל לא גרע מחניכה, וכיון שכתב וכל שום בשביל שם של עכשיו סגי. וטפי עדיף מלכתוב שם עובד כוכבים עם כדת משה וישראל, ולמכתבינהו לתרוייהו עדיף טפי. והטור כתב, כתב א"א הרא"ש בתשובה על אחד ששמו יוסף בן שמעון והמיר אביו והבן היה לו לגרש ולא רצה להזכיר שם אביו וכתב יוסף בן שמואל שהגט פסול, שהרואה אומר אחר מגרשה כי שם בעלה יוסף בן שמעון וזה היה יוסף בן שמואל:

וכתב הטור [אבן העזר סימן קכ"ט], כותבין שם האיש והאשה בגט ואם יש לאחד מהם שני שמות כותבין שם העיקר שלו וכל שום וחניכה דאית ליה אבל אין כותבין שם הטפל וכל שום וחניכה דאית ליה. בד"א לכתחלה, אבל בדיעבד אפילו לא נכתב אלא אחד מהם כשר. והרמב"ם פסל, שכתב, כתב השם שאינם ידועים בו ביותר וכתב וכל שום וחניכה שיש לו הרי זה פסול, וא"א הרא"ש כתב כסברא ראשונה. ואם חניכתו ידוע וניכרת בכל מקום והכל קורין אותו בה, אלא כשחותם בשטר או קורא בספר קורין אותו בשם המובהק, אז סגי בחניכה לחוד אפילו לכתחילה, וכן בחניכת שם המשפחה סגי, ודוקא עד שלשה דורות אבל מכאן ואילך לא.

ובשולחן ערוך [אבן העזר סימן קכ"ט סעיף א'] פסק, כותבין שם האיש והאשה בגט. ואם יש לאחד מהם שתי שמות, כותבין שם שהם רגילים בו וידועים בו ביותר, וכותבים איש פלוני וכל שם שיש לו גירש אשה פלונית וכל שום שיש לה. ואם כתב חניכתו וחניכתה, כשר. הגה: וכל שכן אם כתב עיקר השם לבד, דכשר, ולכן אין להקפיד על הכינויים כל כך. ויש אומרים דאין לכתוב כל שום שיש לו, אלא אם יש לו שני שמות יכתוב פלוני דמתקריא פלוני (ר"ת וב"י בשם הרמב"ן והרשב"א), וכן נוהגין, ואין לשנות. ואפילו נכתב הגט אין לגרש בו, אף על פי שכתב וכל שם, עד שיכתוב שני השמות (בקונטרס). לא כתב אלא שם האחד, אפילו הוא שם הטפל וגירש בו, כשר (טור).

וכתב ערוך השולחן בנידון זה, כותבין שם האיש ושם האשה בגט וזהו מן התורה, ואם לא כתבו שמו ושמה הגט בטל מן התורה אף שמסר לה בפני עידי מסירה, דהא ספר כריתות כתיב סיפור דברים של כריתות, ואי אפשר לספירת דברים של כריתות אלא אם כן כתוב בו שמו ושמה [רמב"ן ור"ן גיטין כ' א] ונכלל זה בלשון הרמב"ם [ריש הלכות גירושין פרק א' הלכה א'], אין האשה מתגרשת אלא בכתב שיגיע לה וכתב זה הוא הנקרא גט, ועשרה דברים הן עיקר הגירושין מן התורה ואלו הן: שלא יגרש האיש אלא ברצונו, ושיגרש בכתב ולא בדבר אחר, ושיהיה ענין הכתב שגירשה והסירה מקניינו, ושיהיה עניינו דבר הכורת בינו לבינה, ושיהיה נכתב לשמה, ושלא יהיה מחוסר מעשה אחר כתיבתו אלא נתינתו לה, ושיתנו לה, ושיתנו לה בפני עדים, ושיתנו לה בתורת גירושין, ושיהיה הבעל או שלוחו הוא שנותנו לה, ושאר הדברים שבגט כגון הזמן וחתומת העדים וכיוצא בהן הכל מדברי סופרים. ע"כ. דמה שכתב ולא יגרש אלא בכתב כלומר שיכתוב שמותיהם בכתב ולא הוצרך לבאר זה מפני גודל פשיטתו, וכן דעת כל רבותינו וכן הוא בשולחן ערוך [סעיף י"א], אם לא כתב שם האיש והאשה בגט, פסול, והבנים ממזרים. וכן הסכימו רוב גדולי אחרונים [הגר"א סקי"ט והב"מ והת"ג ס"ק ט"ו]. אמנם על מה שהבאנו מהשו"ע כתב הבית שמואל [ס"ק כ"א], פסול. אף על גב דעידי מסירה מעידים דזה הוא המגרש מ"מ בעינן שיהיה מוכח ומבורר בגט שהוא המגרש, ובמרדכי רפ"ב מכשיר אם לא נכתב שם ובהג"ה שם כתב כמ"ש המחבר וכ"כ בתשו' הרשב"א שהביא הב"י, מיהו יש לומר דאינו פסול אלא מדרבנן ואינו ממזר אלא מדרבנן, ומ"ש הב"י בשם תוספות דף כ' דבטל מדאורייתא אין מוכרח, כי תוספות לא כתבו זאת אלא אליבא דרבי מאיר דס"ל עידי חתימה כרתי וצריך שיהיה מוכח מתוכו אז מדאורייתא בטל, אבל לדידן דקי"ל כרבי אלעזר עידי מסירה כרתי אז אפילו אם אינו מוכח מתוכו כשר אף על גב לכתחילה צריך להיות מוכח מתוכו מ"מ בדיעבד אין חשש ממזר. מיהו בשלטי גבורים פרק הזורק כתב מדאורייתא בטל, מיהו אין ראייה כ"כ מדבריו דהא כתב שם אם לא כתב שם עירו ועירה הגט בטל ושם כל הפוסקים חולקים עליו.

והלבוש כתב, אף על פי שאם כתב הגט סתם שלא הוזכר בו לא שמו ולא שמה אלא כתב לה הרי את מגורשת ממני ומותרת לכל אדם והיה נותנו לה בפני עידי מסירה, היתה מגורשת מן התורה לפי דעת קצת פוסקים, שהרי העדים רואים שזה הפלוני הוא המגרש את אשתו פלונית, מ"מ תקנו חז"ל לכתוב תוך הגט שם האיש ושם האשה כדי שיהא מבורר מתוך הגט ממש מי הוא המגרש והמגורשת, ואם לא כתב השמות הגט פסול אפילו נשאת, והבנים ממזרים אף על גב שהוא מדרבנן, שהרי מן התורה אין צריך לכתוב השמות, אף על פי כן אלמוה רבנן לתקנה זו שהוא עיקר בירור הגט, שיהא הולד ממזר מדבריהם וכו'. וסיים הב"ש בצ"ע.

די בזה [שם] וכן משמע להדיא בירושלמי [פ"ב ה"ג] דגרסינן שם אפילו כותב אני פלוני מגרש את אשתי כשר. עכ"ל.

והלבוש כתב בדין זה דלא הזכיר שם האב דיש אומרים שהוא כשר ויש פוסלין. ע"כ. ונראה שכוונתו על דברי בעל תרומת הדשן סי' קל"ח שנראה מדבריו שהוא פוסל [והוא בב"ב], ולכן למעשה יש להתיישב בזה וזהו מילתא דפשיטא דזהו רק בדיעבד ובמקום עיגון, אבל בלאו הכי גם לפי דעות המכשירים אסור לעשות כן וצריכים לכתוב שם האבות עם כינוייהם ולא לשנות.

דיני שמות הגט מרובים הם מאוד, ואין מקום להקיפם ביריעה קצרה זו, ולא הבאנו אלא את עיקרי הדברים הנצרכים להבנת הסוגיא והמסתעף. ועיין עוד לקמן דף פ' ע"א בדין שינה את השמות.

דף ל"ד ע"ב

אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה נמנעו מלהשביעה התקין רבן גמליאל הזקן שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו וגובה כתובתה.

ומה שהצריכו שבועה לאלמנה הגובה מנכסי יתומים הוא לפי דחיישינן דילמא צררי אתפסה בשעת מיתה [רש"י ערכין כ"ב ע"א ד"ה צררי], וכתב הפרישה [אבן העזר סימן צ"ו אות א'] דהא דהוצרכו ליתן טעם שמא צררי אתפסה ואף על גב דבלאו הכי נמי אין נפרעים מנכסי יתומים אלא בשבועה, נראה דהיינו טעמא משום דכתובה אינה ניתנת לגבות מחיים, ואם כן כשבאתה האלמנה אחרי מותו לגבות כתובתה והיורשים אינן טוענים שנתנו לה הכתובה, ואף שטענו כן אינן נאמנים כל זמן שכתובתה בידה, דהוה ליה כשאר שטר חוב דאין בית דין טוענין שמא פרע לו, ואף שטוען הלוה פרעתי כל זמן שאינו אומר ישבע לי שלא פרעתיהו אין בית דין טוענין עבורו אלא שטוענין הבית דין ליורש שמא אביהן פרע, וכאן לא שייך האי חששא כיון שהכתובה לא ניתנה לגבות מחיים, והוה ליה כמוציא שטר חוב על היתומים ואביהן מת בתוך זמנו שלא הגיע עדיין זמן פרעון שגובין אפילו מיתומים בלא שבועה.

והלבוש כתב, אין האלמנה גובה כתובתה עיקר ותוספת אלא בשבועה, דאמרינן שמא כבר נפרעה או תפשה מידי דבעל או הבעל בעצמו צררי אתפשה או מחלה לו, שכל דברים אלו וכיוצא בהן מצויין הן, לפיכך משביעין אותה אפילו מספק ואין מגבין לה כתובתה בלא שבועה.

ובשולחן ערוך אבן העזר [סעיף א'] פסק, אין אלמנה גובה כתובתה, עיקר ותוספת, אלא בשבועה. ונכסי מלוג ונכסי צאן ברזל, או נכסים שייחד לה בכתובתה בעין, אם אותם שהכניסה לו הם בעצמם קיימים, או דברים שידוע שבאו מכחם, נוטלת אותם בלא שבועה. ואם נכסי צאן ברזל אינם קיימים, ולא דברים הבאים מכחם, ובאה ליפרע מנכסי, אינה נפרעת אלא בשבועה. וה"ה אם ייחד לה מטלטלים בכתובתה,

ודע דבמרדכי [ריש פ"ג] כתוב בלשון זה, כתב רבינו יואל הלוי אי לאו דמסתפינא מחבריא הייתי אומר אפילו לא הזכיר שם האיש והאשה בגט וכו' לרבי אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי וקיימא לן כמותו, דכיון דקיימי עדים קמן ואמרי נמסר הגט ליד זו מיד בעלה מה לנו להזכיר שמותיהן וכו'. עכ"ל. ודברי יחיד הם ואין לו חבר בפוסקים, וכתב הגר"א דהראיות שהביא אינם ראיות כלל. וכתב ערך השולחן דבאמת תמוהה מאד סברא זו, דזה דמועיל לרבי אלעזר עידי מסירה אף כשאינו מוכח מתוכו וזה כשהשמות נכתבו אך שיש עוד שם כשם זה או שביכולת לזייף וכה"ג בזה אמרינן דהעידי מסירה יודעים אבל כשאין מבואר בהגט שום שם על מה הם עדי מסירה וכל עדותם הוא בע"פ ואינו מגרש בשטר וגם לא דמי לחניכא דכשר דזהו כעצם השם אבל מה שייך שם גט בלי שמות כלל. ומ"מ יש מגדולי אחרונים שחששו לדעה זו לחומרא דאולי אין הפסול רק מדרבנן [לה"מ פ"א ג"פ] ולפ"ז בגירשה בלא שמות ונתקדשה לאחר צריכה גט מזה ומזה, וצ"ע:

וכתב בערוך השולחן, ומ"מ אפילו למאי דפשיטא לן דמן התורה מעכב השמות יש להסתפק אם שמו כתוב בהגט ואת שמה לא כתב, אלא כתב סתמא אנת אתת, מי נימא דדינו כאין שם שום שם או אפשר דכיון דשמו מבואר בהגט והעדי מסירה יודעים שזו היא אשתו מקרי גט מן התורה ואין פסולו אלא מדרבנן. ויש מי שכתב דגם שמה הוה מן התורה, דאם לא כן אין כאן ספירת דברים שבינו לבניה [ת"ג], ולי נראה דכשאין לו רק אשה אחת אפשר דהוה מן התורה כמו שם מפורש, ואם יש לו שתי נשים או יותר אין כאן ספירת דברים. ולמעשה יש להחמיר בכל עניין.

וכיצד יכתוב את השמות, כתב הטור בשם הרא"ש דאם לא הזכיר בגט שם אבי האשה כשר והוא הדין אם לא הזכיר שם אבי הבעל [ב"י] ובש"ע [סעיף ט'] כתב, אם לא הזכיר שם אבי האיש או שם אבי האשה כשר, ולפיכך גר או שתוקי או אסופי אין כותבין אלא שמותיהן בלבד. עכ"ל. ויש מי שאומר דדווקא בנכתב מקום דירתן או מקום עמידתן, דאם לא כן במה יודע מי הוא המגרש והמתגרשת [כנה"ג בשם רדב"ז]. ולפ"ז בגט הנשלח שאין מזכירין שם מקום עמידת האשה צריכין להזכיר שם אביה. ויש שחוששין עוד דהרא"ש שהכשיר היינו מפני שבימיהם היו כותבין מקום הדירה והיה סימן טוב, אבל בזמנינו שאין מזכירין רק מקום עמידתן וכמה עוברים ושבים יש מכמה מקומות, אין סימן כלל, דכמה שמות שוים יש בעולם לאלפים, ולפ"ז בזמנינו לא די בלא הזכרת שם האבות [נודע היהודה תניינא סי' קי"ג]:

וכתב ערוך השולחן, דאמנם מדרבנותינו בעלי הש"ע סתמו הדברים והרי גם בימיהם לא כתבו רק מקום עמידתן ש"מ דאין חילוק בזה, והאמת כן הוא, דאנן דקיימא לן כרבי אלעזר דעידי מסירה כרתי והם יודעים מי הוא הבעל ואשתו לא בעינן מוכח מתוכו, ולא גריע מדבר שיכול להזדייף דכשר לדידן מטעם זה. ולפ"ז גם בלא נכתב מקום עמידתן יש להכשיר בשמם לבד, דכיון שיש בו שמו ושמה והעדים יודעים מי הם

אמר רב הונא מודה רב בקופצת.

הרמב"ן והר"ן [י"ח ע"א מדפי הרי"ף] הביאו שני פירושים בזה, דדעת רש"י דהואיל וקפצה ונשבעה וגובה, וכן משמע בירושלמי דגרסינן עברה ונשבעה רב הונא אמר הואיל ונשבעה נשבעה, כלומר דדי כמה שנשבעה בקפיצה זו, אבל רבינו חננאל כתב מודה רב בקופצת מעצמה ונשבעה, שכיון שעברה ונשבעה חוזרים ומשביעין אותה שבועה כתקנה על דעת ב"ד ומגבין לה כתובתה, ועיקר השאלה כאן היא שמי שקפץ ונשבע האם דינה כשבועה או לא, ורבינו חננאל הביא ראיה לכך שאינה שבועה ולכן הוצרך לפרש דמה שמודה רב היינו שחוזרים ומשביעים אותה כדין, ולא שסומכים על שבועה זו. ועיין בדברי הרמב"ן והר"ן מה שכתבו על דברי רבינו חננאל אלו.

דף ל"ו ע"א

ההוא מקרי דרדקי דאדריה רב אחא על דעת רבים, דהוה פשע בינוקי, ואהדריה רבינא, דלא אישתכח דדייק כוותיה.

ומהו על דעת רבים, ומדוע הוא חמור יותר משאר שבועה ונדר, כתב הר"ן [י"ח ע"ב מדפי הרי"ף], ורבים היינו שלשה, כרב נחמן דאמר הכי לקמן בפרקין [מו.], וכל שנשבע בפניהם ואמר להם על דעתכם או שאמר על דעת פלוני ופלוני או שאמר סתם על דעת רבים כולוהו הני גווני על דעת רבים מיקרי ואין לו הפרה, וכן דעת הרמב"ם בפ"ו מהלכות שבועות. אבל רש"י כתב על דעת רבים, כך יאמרו לו, הרי אנו מדירים אותך על דעתינו, וכן כתב רבינו האי גאון בתשובה. ובתוספות כתבו בשם רבינו תם דעל דעת רבים היינו על דעת פלוני ופלוני אפילו שלא בפניהם, אבל על דעת רבים סתם לאו כלום הוא. וכתב הר"ן דכל זה אינו במשמע, אלא אפילו על דעת רבים סתם אין לו הפרה. וטעמא משום דכל שנשבע על דעת רבים אלימא מילתא ואי אפשר לה שתהא ניתרת.

ואם בעל יכול להפר נדר אשתו שנידר על דעת רבים, כתב הר"ן, וא"ת א"כ אמאי אמרינן לעיל דנשאת אין מדירין אותה [כי בעלה יפר לה], נדירנה על דעת רבים ושוב אין לחוש להפרת בעל. י"ל דבנדרי אשתו אין לחלק בין ברבים לעל דעת רבים וכיון דברבים יש לו הפרה על דעת רבים נמי יש לו הפרה, דכיון שאינו תלוי בדעתה, שהרי הבעל מפר אפילו בלא חרטה דידה, וכשם שאין דעתה מעכבתה מלהפר כך דעת רבים אינו מעכבתו.

וכתב הראב"ד דכי אמרינן דעל דעת רבים אין לו הפרה לא אמרו אלא בשנשבע לדבר מצוה, אבל לדבר הרשות יש לו הפרה, וכתב הר"ן דחזר בו מדאמרינן בפרק אלו הן הלוקין (מכות טז.) גבי אונס שגירש כגון שהדירה על דעת רבים, כלומר שאין לו הפרה, והתם לאו לדבר מצוה הוא אלא עבירה נמי היא, שהרי אמרה תורה לא יוכל לשלחה, אלמא אפילו נשבע לדבר הרשות על דעת רבים אין לו הפרה.

שיש לחלק בהם כמו שחילקנו בנכסי צאן ברזל. ואם ייחד לה קרקע בכתובתה, אף על פי שלא פירש אלא מצד אחד, נוטלתו בלא שבועה. ואם מתה קודם שנשבעה, אין יורשיה יורשין כתובתה, שאין אדם מוריש לבניו ממון שאין יכול לגבותו אלא בשבועה. הגה: ועיין בחילוקי דין זה בח"ה סימן ק"ח. יש אומרים הא דאין יורשיה יורשין כתובתה היינו בדלא תפסה, אבל תפסה, יורשיה יורשין כתובתה הואיל והן מוחזקין (כן משמע בטור ח"ה סימן ק"ח ובמרדכי ריש אלמנה ניוזנית ובפ' מי שמת ומהרי"ו סי' צ"ח ובת"ה סימן ש"ל). ויש חולקין (מרדכי פ' כל הנשבעין בשם מוהר"ם), ועיין בח"ה סימן ק"ח. אם היורשים אומרים נשבעה, עליהם להביא ראיה (ריב"ש סימן קס"ט). אם פרעו לה מקצת כתובתה ועשו לה שטר חוב על הנשאר, יורשיה יורשין החוב ההוא אפילו לא נשבעה (ב"י בשם תשובת הרשב"א סימן תתס"ו/תתפ"ו). אלמנה שנשתתקה, ורמזה קודם מיתתה שלא נטלה כלום, סגי בכך והוי כאילו נשבעה (ב"י בשם תשובת הרשב"א). אשה שנשתתית ונתאלמנה, אין יורשיה נוטלין כתובתה הואיל ואינה יכולה לישבע (ב"י בשם תשובת הרשב"א וכ"כ רמב"ן בתשובת סימן ס"ו). ועיין לקמן סימן ק"ה סעיף ג'. אבל אם נתגרשה ומתה, יורשיה נשבעים: שלא פקדתנו, ונוטלין ואפילו מיורשיו, אם מת אחריה.

דף ל"ה ע"א

אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא בבית דין, אבל חוץ לבית דין משביעין אותה.

ושם בשו"ע [סעיף י"ט], כשמשביעין בית דין או היורשים את האלמנה כשתבא לגבות כתובתה, אין משביעין אלא חוץ לבית דין, מפני שבתי דינין היו נמנעים מלהשביע, שחוששין שמא לא תדקדק על עצמה, ושבועה חוץ לבית דין אינה חמורה כל כך, שאינה בשם ולא בנקיטת חפץ, אלא בקבלת ארור. ואם רצו היתומים להדירה, נודרת להם כל מה שירצו, ומדירין אותה בבית דין ואחר כך נוטלת כתובתה. וצריך שהנדר יהיה בדבר שיש בו עינוי נפש, שתהיה באיסור כל ימיה. ולא מהני נדר אלא כל זמן שלא נשאת, אבל אם נשאת אינה גובה בנדר, מפני שהבעל יפר לה.

ועוד שם [סעיף כ"א] יש מי שאומר דהאידינא משביעים אלמנה בבית דין, מפני שבאותו ענין שהיו רגילים להשביעה, שהיו גוזרים בחרם ובשבועת התורה שתודה מה שקבלה בכתובתה, אין העונש מרובה כל כך כמו שבועה, שבשעה שנשבעת יוצאה שבועה מפיה לשקר. הגה: וצריכה לישבע לפני שלשה שהם כשרים, ואם נשבעה לפני שלשה שהם קרובים, צריכה לחזור ולישבע. (ב"י בשם תשובת הרשב"א ותשובת מוהר"ם סוף הפלאה). ולכתחלה צריכה לישבע לפני היתומים, אבל אם נשבעה שלא בפניהם, או שאין היתומים רוצים להיות אצל השבועה, משביעין אותה שלא בפניהם (ג"ז שם בשם הרשב"א). אלמנה שנשבעה על כתובתה, יכולין היתומים להחרים אחר כך על כל מי שיודע אם הפקידה האלמנה מנכסים שלהם (ריב"ש סימן שכ"ה).

וכתב הר"ן, ומ"מ משמע דנדר שהודר ברבים יש לו הפרה, עיי"ש בראיותיו.

ומה שהתירו לאותו מלמד תינוקות את הנדר, ר"ת גורס כי ההוא מקרי דרדקי, דהיינו דאין מתירין אלא כגון אותו מעשה דמקרי דרדקי, דלא אמרינן דלדבר מצוה יש לו הפרה אלא כעין ההוא עובדא דהו"ל כעין נדרי טעות שהיו סבורין שהתינוקות יצליחו יותר בלמודן ממקרי דרדקי אחר ונמצא בהיפך, אבל בשביל מצוה אחרת שאין הנדר טעות מחמתה אין לו הפרה, והביא לזה ראיות נוספות, עיי"ן בר"ן שהביאו. אמנם הר"ן דחה שם ראיותיו, וסיים, ולפיכך נראה דכל לדבר מצוה אפילו על דעת רבים יש לו הפרה:

והעדים חותמין על הגט מפני תיקון העולם.

בפשטות הכונה דתיקון רבן גמליאל שיחתמו בכלל עדים בגט, וקודם התקנה לא היו חותמים כלל, וכן כתב הרמב"ם [הלכות גירושין פרק א' הלכה ט"ו] תקנת חכמים היא שיהיו העדים חותמין על הגט, שמא יתן לה גט בפני שנים וימותו ונמצא הגט שבידה כחרש מחרשי אדמה שהרי אין בו עדים, לפיכך תקנו שיעידו מתוכו, ואף על פי שהעדים בתוכו נותנו לה בפני שנים בין אותן העדים החתומין עליו בין בפני שנים אחרים שעיקר הגירושין בעידי מסירה.

ושם [הלכה כ"ד] כתב עוד, אף על פי שחתמת העדים בגט מדבריהם התקינו שיהו העדים מפרשין שמוותיהן בגט, וכן התקינו בעידי הגט שאין חותמין אלא זה בפני זה, ואם חתמו זה שלא בפני זה הרי זה גט פסול. וכן תקנו חכמים שיכתוב זמן בגט ומקום כתיבתו כשאר השטרות, שמא תהיה אשתו קרובתו ותזנה כשהיא תחתיו ויכתוב לה גט אחר הזנות ויתן לה ואם לא יהיה בו זמן יכולה לומר קודם הזנות נתגרשת ולפיכך תקנו זמן בגיטין.

ומלשון הרמב"ם משמע שהיו שתי תקנות, עצם החתימה, ושיהיו מפרשים שמוותיהם בגט, וצריך להבין איך הן שתי תקנות, דמה היא סתם חתימה ומה היא חתימה מפורשת. ועיי"ן בזה לקמן.

וכיצד היא חתימתם של עדים אלו, כתב בשולחן ערוך [אבן העזר סימן ק"ל סעיף י"א], כשחותם העד, צריך לכתוב שמו ושם אביו, כגון יוסף בן יעקב עד. כתב: יוסף עד, או בן יעקב עד, או יוסף בן יעקב, ולא כתב עד, כשר. הגה: יש אומרים מאחר דסגי אם כתב יוסף עד, אם כן בן יעקב לא צריך למכתב, ואם טעה או שינה בו, אין לפסול (ת"ה סימן רכ"ח), וכמו שנתבאר לעיל סימן קכ"ח בכיוצא בזה; ואין לסמוך על זה רק בשעת הדחק ובמקום עגון (וע"ל סי' קכ"ח). עד שיש לו שני שמות כיצד יחתום עצמו. ואין העד צריך לחתום עצמו בחניכותו (שם סי' רל"ד) אפילו לכתחלה, גם לא יחתום עצמו או אביו בשם רב או חכם, רק פלוני בן פלוני עד (סדר גיטין). וכל דבר שיש בו קצת ספק כיצד כותבין, אין ראוי לכתחלה לחתמו, כי אין ליכנס לספיקות לכתחלה בלא צורך (ד"ע); ולכן אין

חותמין לעד שאביו מומר, כמו שנתבאר לעיל סימן קכ"ח, וה"ה לכל כיוצא בזה. ולכתחלה נזהרין בחתימת העדים בכל דבר שנוהרין בכתיבת הגט, הן דבעינן כתיבה תמה ומוקף גויל (ב"י בשם הקונטרסים), וכל כיוצא בזה.

והרחיב יותר בערוך השולחן, קיימא לן כרבי אלעזר דאמר עידי מסירה כרתי ומן התורה א"צ כלל עידי חתימה ורק מתקנת רבן גמליאל הוא, מפני תיקון העולם, ובדיעבד אם ניתן הגט בעידי מסירה בלבד כשר, ומיהו לכתחלה אין להכשיר בלא עידי חתימה, דהרי על כל פנים תקנה חכמים, ואף דלכמה מרבתינו לא היתה התקנה שיפסול בלא זה, מ"מ מאחר שנהגו לחתום עדים בכל הגיטין אם יתנו גט זה בלא עדים אין לך לעז גדול מזה, וא"כ כל זמן שלא נשאת ואין ראוי לחוש לעיגון יכתבו גט אחר [יש"ש פ"ד סי' מ"א וכ"כ הבית מאיר]:

ואף על פי שחתמת העדים אינו אלא מפני התקנה, מ"מ צריך להיות שני עדים כשרים גמורים כבכל עדות של תורה, ואפילו עד אחד פסול פוסל הגט כמ"ש הרמב"ם [פ"א מהלכות גירושין הלכה י"ז], היו עדי מתוכו פסולין אפילו אחד פסול ואחד כשר ונתנו לה בפני שני עדים כשירים הרי זה פסול שנמצא כמזוייף מתוכו. עכ"ל, וכן כתבו הטור, והש"ע בסימן זה [סעיף י"ז].

וכתב ערוך השולחן דיש להסתפק אם אין חתום בו רק עד אחד כשר אם מקרי מזוייף מתוכו במה שאין בו שני עדים, דמצד הסברא היה נראה שכשר בדיעבד ולא גרע מאין עליו עדים כלל, ובזה לא שייך דילמא אתי למיסמך עליה דהכל יודעים דעד אחד לאו כלום הוא, והב"ש [סקל"א] פסק כן. אבל מדברי הרמב"ם [פ"ג הלכה ח'] מתבאר לא כן, דהביא בשם מי שסובר דבמזוייף מתוכו הגט בטל מן התורה, והשיג עליו דאין פסולו אלא מדרבנן, וחשיב שם גם אם אין בו רק עד אחד כשר בלבד, ע"ש, ש"מ דמדרבנן פסול על כל פנים. ולהלכה כתב ערוך השולחן דנראה עיקר כדעה ראשונה, דאין טעם לפסול בזה, וכן נראה אף מדברי הכסף משנה שם, מיהו למעשה יש להחמיר, דפשטות דבריו אינו מורה כן.

ומתקנת רבן גמליאל שיהיו עידי החתימה מפרשין שמוותיהם בחתימתם, דמעיקר הדין א"צ לפרש שמוותם. וכך שנו חכמים, בראשונה היה כותב אני פלוני חתמתי עד, דאין הכוונה פלוני ראובן או שמעון אלא פלוני ממש [כן משמע מרש"י], וכשהיו צריכין לקיים חתימתן היו צריכים לחזור אחרי שטרות אחרים שחתמתם דומה לזו ונתקיימו בבית דין כיון שלא היו יודעים מי הם העדים [רש"י] והתקין רבן גמליאל שיהא מפרשין שמוותיהן מפני תקון העולם כדי שבקל יכלו לקיים חתימתן, וכך היו חותמין ראובן בן יעקב עד, או אף בלא שם אביו רק ראובן עד או בלא שמו רק בשם אביו בן יעקב עד, ומכל מקום עכשיו מחמירין לכתוב איש פלוני בן איש פלוני עד. אבל אם כתב רק איש פלוני ולא כתב עד, או בן איש פלוני ולא כתב עד, פסול, משום דחיישינן שמא לא כתב זה לשם עדות כלל. אך כשכתב שמו ושם אביו וודאי

דלשם עדות חתם, וכך פסקו כל הפוסקים ובש"ע [סעיף י"א].

ומכל מקום זה שפסול בשמו לבדו בלא עד וכן בשם אביו היינו בדליכא עדי מסירה [ב"ש סק"ב]. ואין לשאול דבליכא עידי מסירה בלאו הכי פסול להרבה פוסקים, די"ל דוודאי כן הוא, אלא דבכל הגיטין כשבאה להנשא מתירין אותה ע"י עידי חתימה בלבד, דאמרינן דמסתמא היו עדי מסירה גם כן, דזהו עיקר התקנה להפוסקים דפסלי בלא עידי מסירה, ובגט זה כשאין חתום עד אין מתירין אותה להנשא אם לא תביא עידי מסירה לפנינו [ש]. וכתב ערוך השולחן דנראה דגם אם לא כתב כלל שמו אלא שחתם אני עד כקודם תקנת רבן גמליאל גם כן כשר אם תביא עידי מסירה לפנינו, דלא יהא אלא כגט בלא עידי חתימה כלל, דאין סברא כלל לומר שנחשוב זה כמזוייף מתוכו דהא אין זה זיוף אלא שלא נעשה כתקנה ואין לסמוך על חתימה זו. ומכל מקום שיטת הרי"ף והרמב"ם דכשר בעידי חתימה בלבד, ונראה דלשיטתם בוודאי אין להכשיר הגט כשלא היה עידי מסירה כלל אם לא חתמו כהתקנה ופסול הגט מדרבנן. אמנם הרשב"א כתב בסוגיין, ומיהו בדיעבד אפשר דלא מיפסל גיטא בהכי אפילו לרבי מאיר, דהא לא תקנו אלא כדי שיהא עדים מצויים לקיימו ולא דנפיק מיניה מידי אחרינא לא לאיסורא ולא לממונא, ואי משום כך אמאי מיפסל גיטא. וכן הביא הב"י בשם רבינו ירוחם, וכיון שלרבי מאיר כשר כל שכן לדידן דקיימא לן כרבי אלעזר.

עוד כתב הרשב"א דתקנת פרישת שמות בעדים לא היתה רק לרבי מאיר ולא לרבי אלעזר, ע"ש, ומדברי כל הפוסקים לא משמע כן, ועוד דהא עיקר תקנת רבן גמליאל בחתימת עדים הוא לרבי אלעזר כדי שלא תצטרך להביא עדי מסירה כמבואר בש"ע דע"י עידי חתימה יקויים הגט וכשלא יפרשו שמותיהם עדיין הקיום לא בנקל יהיה. ואפשר דגם הרשב"א לא קאמר אלא דלרבי אלעזר אין עיכוב בדבר, דלא יהא אלא כעידי מסירה בלבד.

ומה שאמרנו דקודם התקנה לא היה העד מפרש שמו כלל, כן פירשו רש"י והרשב"א שם, ובטור יש שכתבו שדעתו שגם קודם התקנה היה חותם שמו ותקנת רבן גמליאל היתה לכתוב גם שם אביו, ולפ"ז צ"ל מ"ש בגמרא שם בראשונה היה כותב אני פלוני חתמתי עד, זהו ככל פלוני שבש"ס, כלומר שמו מבואר.

ויש מי ששאל שאלה גדולה, דכיון דעיקר תקנה שיפרשו שמותיהן היתה בשביל שתשיג קיום על החתימות, וא"כ עתה שהבית דין לוקחין תיכף את הגט מהאשה ומצניעין אצלם, כמ"ש לקמן בסדר הגט בסימן קנ"ד, ולפי זה למה לן עתה לפרוש השמות של העדים. ואין לומר דבאמת א"צ, דהרי רבותינו בעלי הש"ע קבעו דין זה אף דס"ל דהגט לא נשאר ביד האשה [ב"ש סק"א] וקורעין אותו. וכתב ערוך השולחן ליישב, דאין זה שאלה כלל, דאלמלי תקנת רבן גמליאל היתה רק על גט אשה שפיר, אבל באמת תקנתו היתה על כל השטרות [תוספות ריש גיטין], והא דתנן העדים חותמין על

הגט כל שטר קרוי גט [שם] דתקון העולם מפני קיום השטר שייך בכל השטרות, ובשאר שטרות וודאי דגם עשתה תקון גדול הוא כדי שיהא ביכולת לקיימו, וממילא דא"א להקל בגט אשה נגד שארי שטרות אם לא כשיש תקנת עגונה בזה כמו בעדים שאין יודעים לחתום, אבל בפרישת שמות אין כאן תקנת עגונות, דמה הפסד יש להם אם יחתמו כתקנת רבן גמליאל ולפיכך נוהג גם עתה:

שמיטת כספים ופרוזבול

כיון שכאן היא הסוגיא העיקרית בתלמוד בענין שמיטת כספים ותקנת פרוזבול, נקדים בעיקרי ויסודות העניינים המתבארים בסוגיא ובראשונים והאחרונים, קודם שנביא את עיקרי ההלכות המתבארות בשולחן ערוך והפוסקים.

מבואר בסוגיין כי לדעת רבי שמיטת כספים בזמן הזה היא מדרבנן, דתניא רבי אומר וזה דבר השמיטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים בזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים. ולדעת רש"י ההיקש הוא משמיטת קרקעות, ומה שפשוט לגמרא שבזמן הזה לא נוהגת שמיטת קרקעות הוא לפי שבזמן הזה בטלה קדושת הארץ [או כמבואר בירושלמי שהוקשה שמיטת קרקע ליובל] ואף שמיטת כספים אינה תלויה בארץ, מכל מקום מכח ההיקש לא נוהגת אף שמיטת כספים. ולתספות שמיטת קרקע היינו היובל שבדאי אינו נוהג בזמן הזה מן התורה לפי שלא כל יושביה עליה, והוקשה שמיטת כספים וקרקע ליובל.

ולפי זה אליבא דרש"י ורבינו תם פשוט דלרבי אין שמיטת קרקעות וכספים מן התורה בזמן הזה. אמנם דעת הרמב"ם [לפי הבנת הכסף משנה, אמנם יש אומרים שהכסף משנה חזר בו]. דאף לרבי שהלכה כמותו שמיטת קרקעות בזמן הזה דאורייתא, ורק שמיטת כספים היא מדרבנן, כי דוקא שמיטת כספים הוקשה ליובל. אמנם הפרי חדש [בספרו מים חיים] נקט בדעת הרמב"ם דפסק כרבנן, ואף רבנן מודים כי שמיטת כספים דרבנן, ולא נחלקו כי אם לענין שמיטת קרקעות.

ולהלכה בענין שביעית בזמן הזה נחלקו הראשונים, לדעת הרמב"ן [בספר הזכות על הרי"ף] אין הלכה ברבי דהוא יחיד, אלא כרבנן, ולפי זה שביעית בזמן הזה מן התורה. אמנם הר"ן והריטב"א בסוגייתנו סבירא להו דפסקינן כרבי דשביעית בזמן הזה מדרבנן. ובראשונים הובאה דעה שלישית, והיא דעת הראב"ד והרו"ה, דבזמן הזה אין השביעית נוהגת אף מדרבנן, ומה שמצאנו באמוראים שנהגו שביעית אחר החורבן הוא ממידת חסידות ואינה הלכה. וזה לשון הר"ן [כ"ע"א מדפי הרי"ף], ויש מן החכמים מקילין ואומרים שעכשיו אין שמיטת כספים נוהגת כלל ואין אנו צריכין לפרוזבול, לפי שאומרים דקי"ל כרבי דאמר שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, דכיון דחזינן קולי טובא בפרוזבול משמע דשמיטה בזמן הזה דרבנן היא, דאי דאורייתא וכרבנן דפליגי עליה דרבי לא היו מקילין בה כל כך, וכיון שהשמיטה

תלויה ביובל דבר תורה אף מדבריהם אינה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג. ובימי רבותינו היה בית דין קבוע בא"י שהיו מקדשין היובל והיו תוקעין ומשלחין עבדים ושדות חוזרות לבעליהן וזכר ליובל, ולפיכך היתה שמיטה נוהגת מדבריהם בין בעבודת קרקע בין בהשמטת כספים, אבל עכשיו שאין שם בית דין שמקדשין אותו ולא תוקעין אין היובל נוהג כלל, שדברים הללו מעכבין ביובל, כדאיתא בפרק קמא דר"ה, וכיון שבטל היובל לגמרי אפילו מדבריהם אף השמיטה אינה נוהגת כלל. ואין זה נכון, שהרי מימי הלל הנשיא שתקן לנו סדר מועדות וקידשן לדורות על פי מנין שאנו מונין בו שוב לא היה בא"י בית דין ראוי לקדש, וכ"ש בימי רב אשי שכבר בטלו מומחין בא"י לגמרי, ואעפ"כ מצינו לו ולרבנן דדריה דמשמטי ומטרחי נפשיהו למכתב פרוזבול. הילכך שמטת כספים נוהגת בכל מקום ובכל זמן, ומיהו מדרבנן בעלמא היא וכרבי כיון דחזינן דמקילין כולי האי בדיני פרוזבול:

והנהגה כל זה אליבא דאביי, אבל לרבא טעם התקנה הוא מכח הפקר בית דין הפקר, ואם כן אפשר ששמיטה בזמן הזה דאורייתא, אף בכספים, והתקנה היא מכח הפקר בית דין הפקר.

ובעצם הצורך לתקן תקנה מיוחדת, תקנת פרוזבול, תמה הרמב"ן מה צורך לתקנה זו, והלא יש הרבה אמצעים הלכתיים לגרום שלא ישמט החוב, כגון המוסר שטרותיו לבית דין שאין משמט כמו שאמרו בספרי מכח דרשה, ואם כן ימסור שטרותיו לבית דין. ותירץ דהתם במוסר שטרותיו לבית דין ממש, אבל תקנת פרוזבול שאינו מוסר להם אלא שכותב מוסרני לכם כלומר בכל מקום שהם יהיו כמסורות לידכם, ואמרו בירושלמי ואפילו נתונות ברומי. אמנם כתב הרמב"ן, ותמהני, אי מדאורייתא במוסר שטרות סגיא אמאי תיקן הלל פרוזבול הרי מי שרוצה להלוות יכול להלוות ולמסור שטרותיו לבית דין ולא לעבור על דברי תורה. ותירץ דאפשר שאין העם רוצים למסור שטרותיהם ביד אחרים, ועוד מפני מלוה על פה שאי אפשר, לפיכך תיקן פרוזבול. אמנם כתב בסוף דבריו דנראה דההיא דספרי אסמכתא היא, וכשאמרו מוסר שטרות אין משמטינן מתקנתו של הלל אמרו. והקשה עוד, ואני תמה למה ליה להלל פרוזבול, ליתקין ע"מ שלא תשמטנו בשביעית, איכא למימר אי כולי עלמא עבדי הכי משתכח תורת שביעית ולפיכך לא רצה לומר להם, אבל השתא מינכרא מילתא ואמרי בי דינא הוא דקא עביד, אי נמי בשעת הלואה זימנין דלא דכירי וכיון דפסדי כלל איכא נעילת דלת, אבל כשהלוו והגיע ערב שביעית כל אחד הולך וכותב לעצמו.

והלבוש כתב בזה [סעיף ט], המלוה את חבירו והתנה עמו על מנת שלא תשמטנו שביעית, שביעית משמטתו, שאין השביעית מסורה בידו שיכול הוא להתנות עליה שלא תהא השביעית משמטת, והרי זה מתנה על מה שכתוב בתורה, והמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל שאין זה בידו, אבל אם אמר על מנת שלא ישמט הוא חוב זה אפילו בשביעית,

הרי זה קבל על עצמו לחייב עצמו במזון מה שלא חייבתו התורה, אין שביעית משמטתו, שחייב הוא לקיים תנאו שקבל על עצמו שכל תנאי שבמזון קיים, שכל אדם יכול לוותר על ממנו שזיכתה לו התורה. וכן אם כתב בשטר לשון פקדון אינו משמט, דלהכי כתב לשון זה של פקדון כדי שלא ישמט, והרי זה קבלו על עצמו שיהא אצלו בתורת פקדון שחייב עצמו עליו אחריות. ומכאן נתפשט היתר במדינות אלו שגובין כל השטרות שעברה עליהם שביעית, שסומכין על יפוי לשונות הרבה שאנו כותבין בשטרות, שבדעתם לפרשם או כאילו אמר על מנת שלא תשמטני בשביעית, או שמפרשין אותו בלשון פקדון כאילו קבל עליו הלוה שיהא אצלו בתורת פקדון שקבל עליו אחריות וכהאי גוונא. אבל באמת טועין הם, שאין לשונות השטרות משמעותן כן ולא יפה הם עושין, שכבר כתב הרשב"א [בתשו' ח"ב סי' שיד] שאף במקום שנהגו לכתוב בשטרותיהן אחד מאלו הלשונות שאינו משמט, ואפילו אם היתה כוונתם משום שלא ישתמט בשביעית ובשטר אחד שלא נכתב תנאי זה בפירוש לא אמרינן כמאן דנכתב דמי, אף על גב דלענין שאר דברים אמרינן כן כסוף סימן מ"ב, הכא לא אמרינן הכי שצריך להתנותו בפירוש, דלא דמי שביעית לאחריות, דהתם סתמא דעתיה אאחריות דלא שדי איניש זוזי בכדי, אבל לענין שביעית אפילו אם כתב אחד מאלו הלשונות, ברור הוא דלא אסיק דעתיה אשביעית בשעה שהלוהו, ולא כיון בלשונות אלו אשביעית, אם לא שפירש כן בפירוש שכותבין כן משום שלא ישמט בשביעית. ומנהגינו שאין אנו חוששין כלל לשביעית קולא גדולה היא לעבור על דברי חכמים שיש בה מיתה בידי שמים וישכנו נחש. וגדולי חכמים האחרונים הם רבינו יוסף קולון בשורש צ"ב ורבינו ישראל הנקרא רבי איסר'ל בעל תרומת הדשן ז"ל בסימן ש"ד חתרו דרכים לקיים המנהג, אבל הם דחוקים מאוד וגם תרווייהו ליתנהו אליבא דהלכתא, ועיין שם בדבריהם ותמצא שאין לנו על מה לסמוך. ועיין לקמן מה שנביא בשם ערוך השולחן בענין זה.

והרחיב בזה בערוך השולחן [הו"מ סימן ס"ז סעיף י'], בימי הלל הזקן ראו שנמנעו העם מלהלות זה לזה מדאגתם שלא תשמטנו שביעית ועוברים על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וגו', עמד הלל ובית דינו ותקנו פרוזבול, והוא לשון תקנה ומהו עניינו, שמוסר כל שטרותיו וכל חובותיו לבית דין בין מלוה בשטר בין מלוה בעל פה, וכבר נתבאר דמוסר שטרותיו לבית דין מן התורה אינו משמט, והתקנה היתה שאף אם לא ימסור שטרותיו ורק שהמלוה יאמר מוסרני לכם פלוני ופלוני פלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, והדיינים כותבים במוטב תלתא כחדא הוינא ואתא לקדמנא פלוני המלוה ואמר לפנינו מוסרני לכם וכו' וחותרים למטה פלוני דיין ופלוני דיין ופלוני דיין, או שכותבים בלשון עדות שמעידים שכך אמר לפניהם, וזהו ממש דין התורה דכיון שמוסר לבית דין החובות שוב אין צריך המלוה לתבוע את הלוה ולא קרינא ביה לא יגוש.

ועוז לעשות דבר, א"כ ממילא אין תועלת במסירת החובות לדיינים כיון שאין להם כח לגבותם, ובהכרח שהמלוה בעצמו יגבה ויעבור על לא יגוש, ואין תועלת בהפרוזבול. ועוד כיון שאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע, וזה היה טוב בזמן הגמרא שעיקר מקום ישראל היה בבבל ובמדינות הסמוכות והיה להם קרקעות, אבל אחר כך כאשר נתפורנו בכל כנפות הארץ ונדחנו מדחי אל דחי ואין לנו קרקעות, ממילא דאין על מה לכתוב פרוזבול, ואם ננהוג עתה בשמיטת כספים פשיטא שלא ירצו להלות ויעברו על מה שכתוב בתורה השמר לך וגו', דבוודאי לא אפשר דרי יותר מדורו של הלל הזקן, ולפי"ז וודאי דנדחת תקנתא דרבנן שהיא רק זכר לשביעית מפני לאו דאורייתא, ופשיטא דבכי הא לא תקנו רבנן. ובוודאי הוא למידת זכות על כלל ישראל ומ"מ הירא את דבר ד' יעשה פרוזבול כמו שנהגו בהרבה מקומות, וככה נוהגים בכל מדינת ליטא:

דף ל"ו ע"ב

איבעיא להו כי התקין הלל פרוזבול לדריה התקין או דילמא לדרי עלמא התקין למאי נ"מ לבטוליה.

ולכאורה אם התקין הלל רק לדורו, לאחר מכן בטלה התקנה מאיליה, אבל הר"ן כתב לבטוליה, כלומר להושיב בית דין על זאת אי אפשר דרי שלא יהיו נמנעין מלהלוות נבטל תקנת הלל שאפילו כתב פרוזבול ישמט, ומ"מ צריך בית דין לבטלה, משום דאפילו אי אמרינן לדריה לאו לדריה בלחוד אמרינן, אלא כל שיהיו נוהגין כדריה שיהיו נמנעים מלהלוות, ולפיכך צריך להושיב בית דין לעיין בדבר אם ראוי לבטלה:

אלא א"א לדרי עלמא תקין הא אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין וכו' ת"ש דאמר שמואל האי פרוזבול עולבנא דדייני הוא ואנא אי איישר חילי אבטלניה וכו'.

וכתב הר"ן דבעיין לא איפשיטא, אלא שהרי"ף כתב אי איישר חילי יותר מהלל משמע דס"ל דנקיטין דלדרי עלמא תקין והרמב"ן ז"ל הביא סמך לדבריו, עיי"ש. וכתב הר"ן, ולפי מה שכתבתי בעיין לא איפשיטא ואעפ"כ אין בנו כח להושיב בית דין ולבטל תקנת פרוזבול, דהא כי הוה ס"ל בגמרא דשמואל דאמר אם איישר חילי אבטלניה הוה סבירא ליה דהלל לדריה בלחוד תקין ואפילו הכי אמר אי איישר חילי, כלומר שיהא יותר גדול ממה שהיה באותה שעה, וכיון ששמואל היה חושש שלא לסמוך על עצמו מי הוא שיחזיק עצמו מספיק בכך, ולפיכך כתב הרמב"ם תקנת הלל בסתם כאילו נתקן לדרי עלמא, ולפי שמעתתא אין כח ביד שום בית דין לבטלה, ואפשר שאף זה דעת הרי"ף ז"ל שכתב אי איישר חילי יותר מהלל שבא ללמדך שעכשיו א"א לבטל פרוזבול ויותר מהלל לאו דוקא וזהו דעת:

אמר רב מרי ברה דבת שמואל מאי קרא עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו אמר רבא עדיין חביבותא הוא גבן דכתיב נתן ולא כתיב הסריח.

ומעיקר התקנה היתה לעשותה בבית דין חשוב, וכמ"ש הרמב"ם שאין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר כבית דין של רבי אמי ורבי אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם אבל שאר בתי דינין אין כותבין. עכ"ל. וכן כל בית דין חשוב שבדור שבקייאם בדין ובעניין הפרוזבול ורבים המחוס עליהם. ויש אומרים דבכל שלשה שהם בית דין כותבין פרוזבול, ויש להקל בזמן הזה דכל העניין אינו אלא מדרבנן, והרבה הקילו חז"ל בזה עד שאמרו שתלמידי חכמים שהלוו זה לזה ומסר המלוה דבריו לשלשה מהתלמידים ואמר מוסרני לכם וכו' א"צ לכתוב פרוזבול מפני שהם יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה הוא מדבריהם ונדחות בדברים בלבד דהוא א"צ לתבוע ואלו השלשה יתבעו מהלוה. ויש אומרים דכל אדם גם כן יכול לומר דבריו בעל פה לפני בית דין ואין הבית דין צריכין לכתוב פרוזבול. ואין הפרש בין שהמלוה הוא בעירם של הדיינים או לא, כי יכול לומר אפילו שלא בפניהם אני מוסר שטרותיי וחובותיי שבעל פה לבית דין שבעיר פלונית, ואם הוא בדרך יכול לכתוב להדיינים שמוסר להם כל חובותיו ושטרותיו, ולכן יש מי שכתב שהולך המלוה אצל שני עדים או שלשה ואומר הווי עלי סהדי וחזו דאנא מסרנא פרוזבול קמי ג' דיינים דאינון פלוני ופלוני ופלוני שבמקום פלונית ודי לו אם יחתמו בו אותם עדים, ואי חתמו ביה דייני טפי מעלי וא"צ עדים.

וטעם עיקר התקנה הוא משום דאין כותבין פרוזבול אלא על לוח שיש לו קרקע או שאחר מזכה לו קרקע, וכיון שיש לו קרקע גם הבית דין א"צ לגבות ממנו דקרקע כגבוי ביד בית דין ולא אצל המלוה, דאין לו רשות לירד מעצמו וצריך לנוגשו לגבותה, אבל אצל בית דין הוא כגבוי בידם, ונמצא ששום אחד מהמלוים או הבית דין אינם עוברים על לא יגוש.

וכתב ערוך השולחן, ולפי"ז נלע"ד טעם נכון על מה שלא נהגו בהרבה מקומות גם במאות שנים מקודם בשמיטת כספים ולא חשו לכתוב פרוזבול, דהנה שמיטת כספים בזמן הזה הוא מדרבנן כדי שלא תשתכח תורת שביעית, וזהו מילתא דפשיטא דרבנן לא באו ע"פ תקנתם שתתקן דבר מדברי תורה ח"ו רק בשמיטת כספים גופה מפני שהפקר בית דין הפקר, כמבואר בגמרא, אבל אם ע"י זה תתקן מצוה מהמצוות בוודאי לא תקנה רבנן, ואף שאמרו חז"ל דיש לפעמים כח בחכמים לעקור דין תורה בשב ואל תעשה כמו תקיעת שופר ונטילת לולב בשבת, זהו מפני חשש איסור דאורייתא שלא יבאו לטלטל ד' אמות ברה"ר כמבואר בש"ס, אבל בכגון זה שלא תקנו רק לזכר בעלמא פשיטא אם יתקן ע"י זה דבר מדברי תורה בטלוה לתקנתא. ולכן הלל הזקן ובית דינו כשראו שנמנעו מלהלות ועוברים על מה שכתוב בתורה השמר לך וגו', עמד ותקן פרוזבול, ועיקר תקנת הפרוזבול היה כדי שיהיה כגבוי כמו שנתבאר. וכ"ז היה טוב בזמן שיד דייני ישראל היתה תקיפה, ואפילו בזמן הגמרא היה עדיין ראש גולה והדיינים מתמנים ממנו והיה להם כח מהמלוכה לגבות ולהעניש את המסרב נגדם, אבל בעונותינו הרבים זה מאות מהשנים שאין לנו שום תוקף

רשעים, אלא שיראו בשמחת צדיקים ויבושו ויכלמו כמבואר בשבת סוף פרק השואל ומשום הכי אמר כן יאבדו, וכן יהיה אבידת האויבים, לא אבידה ממש, אלא אבידתם יהיה במה שיראו אוהבי ה' כצאת השמש בגבורתו. ודפח"ח ושפתותיו דובבות:

תנן התם השביעית משמטת את המלוה בין בשטר בין שלא בשטר רב ושמואל דאמרי תרוייהו בשטר שטר שיש בו אחריות נכסים שלא בשטר שאין בו אחריות נכסים כל שכן מלוה על פה רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוייהו בשטר שטר שאין בו אחריות נכסים שלא בשטר מלוה על פה אבל שטר שיש בו אחריות נכסים אינו משמט תניא כותיה דרבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש שטר חוב משמט ואם יש בו אחריות נכסים אינו משמט תניא אידך סיים לו שדה אחת בהלוואתו אינו משמט ולא עוד אלא אפילו כתב כל נכסי אחראין וערבאין לך אינו משמט.

כתב ערוך השולחן [הו"מ סימן ס"ז סעיף ג'], שביעית משמטת את המלוה בין מלוה בשטר בין בעל פה ואפילו יש בהשטר אחריות נכסים מפני שעדיין היא מחוסרת גוביינא וקרינן ביה לא יגוש, אבל המלוה על המשכון בין שמשכנו בשעת הלואה בין שלא בשעת הלואתו ומשכנו ע"י בית דין אינו משמט, דכיון שיש משכון בידו לא קרינן ביה לא יגוש, ואפילו צריך לקיים בהמשכון מצות השבת העבוט, מ"מ אינו משמט דמה שמחזיר להלוה המשכון הוה רק כשאלה והמשכון הוא של המלוה. ואם היה המשכון שוה פחות מהחוב אינו משמט מה שכנגד המשכון, ויש מי שאומר שאף היתר על המשכון אינו משמט, דע"י המשכון נחשב כמו שכל החוב בידו [לבוש]. ואם המשכנתא היתה קרקע והמלוה אוכל פירותיה, במקום שהמנהג שהלוה יכול לסלק את המלוה מהקרקע בכל עת שישלם לו שביעית משמטתה, דעדיין היא ברשות הלוה וקרינן ביה לא יגוש, ובמקום שאין יכול לסלקו עד סוף זמנו שקבע עמו אינו משמט, דהיא כשלו. וכן אם סיים לו שדה בהלוואתו שהגביל לו שדה זה וא"ל משדה זו תגבה חובך, אפילו אינה ממושכנת בידו לאכילת פירות אינו משמט, דכגבוי דמי, ועדיפא ממשכנתא. ויש אומרים דגם בזה דווקא כשאינו יכול לסלקו במעות, דביכול לסלקו גם אפותיקי משמטת, אלא דבזה קילא ממשכנתא, דאם אינו יכול לסלקו אפילו יום אחד ומשם ואילך יכול לסלקו אינו משמט, אבל במשכנתא בעינן שלא יהיה ביכולתו לסלקו עד הזמן שקבע [סמ"ע]. ויש אומרים דלדיעה זו גם במשכנתא אם אינו יכול לסלקו אף יום אחד מקרי אתרא דלא מסלקי ואינו משמט [ט"ז], וכן עיקר.

דף ל"ז ע"א

תנן התם אין כותבין פרוסבול אלא על הקרקע, אם אין לו מזכה בתוך שדהו כל שהו.

כתבו תוספות דנתן ר"ל עזב. והחתם סופר כתב, ואני אומר יפה דקדקו חז"ל, גם לשון חביבותיה גבן משמע אצלנו נשאר חקוק בלבנו אהבת ה' ולא חביבותי גבי הקב"ה זה פשוט. והנה ישראל לא כפרו בהי"ת ח"ו ולא בקשו אלא אמצעי בינם לבין הקב"ה, וחשבו משה הוא האמצעי, וזה משה האיש לא ידענו מה היה לו ע"כ עשו משה אחר היינו העגל צורת שור שבמרכבה. ועל פי שכל אנושי יפה עשו, כי אין לשער ולהבין איך אפשר שקדוש עליון ית"ש ישכון בתוכינו כדכתיב ושכנתי בתוכם, ע"כ עשו עגל. וחטא גדול חטאו, כי אין לילך אחר שכל האנושי ולהניח הקבלה מה ששמעו ולמדו, ע"כ היה החטא במה שנרדי נתן ריחו, ששכלי המכונה נרד, נתן ריח של עצמו, והלואי עזב ריחו והיה סומך על הקבלה, אבל לא עשה כן אלא נתן ריחו של עצמו, וזה חטא. והיה לו לומר הסריח, לשון מגונה, דליצנותא דעודה זרה שרי ומצוה איכא, אלא רמז לנו עדיין חביבות ה' גבן ולא עבדו עבודה זרה ממש להכחיש ה' ולומר לא הוא חלילה, אלא חביבות ה' גבי ישראל וכו'.

תנו רבנן הנעלבין ואינן עולבים שומעין חרפתן ואין משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהן הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

כתב בספר בניהו בן יהודע, נראה דנעלבים איירי שמחנפין אותם ברמו, כמו שהיו עושין אויבים של דוד המלך ע"ה, שהיו עוסקין בסדר טהרות, ושואלין אותו הבא על אשת איש מיתתו במה, וגם עוד שומעין חרפתם בפירושו ולא ברמו, וזאת השתיקה ששותקין ואין עולבין ואין משיבין, אין כונתם כדי להרויח על ידי כך מצות וזכיות אותם העולבין ומחזרפים אותם, אלא עושין זה מאהבתו של הקב"ה שצוה בכך, וגם עוד אין בלבם צער על דבר זה, שאין סובלים דבר זה בצער, אלא הם שמחים ביסורין אלו, הנה עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, שיגינו על כל העולם כולו כשמש שהכל נהנין ממנה. ועוד נראה לבאר כפל הלשון של שומעין חרפתם, היינו רוצה לומר אלו הנעלבין הם שומעין חרפתם של אלו העולבין, שהכל מספרים בגנותם ומחזרפים אותם, ועם כל זה הם אינם משיבין להם דבר, לחרפם בדבר דהכל מעידין בו עליהם:

וכתב החתם סופר, מה שאמר עליהן הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, יש לדקדק בהאי קרא כן יאבדו כל אויביך ה' בלשון נוכח, אויביך, ואוהביו כצאת השמש בלשון נסתר, ולא אמר ואוהבין כצאת השמש. וכתב די"ל רמז למה שאמרו חז"ל טוב כעס משחוק, טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעולם הזה משחוק שמשחק עם הרשעים בעולם הזה. והיינו אויביך לנוכח, כאילו הקב"ה קרוב אליהם לעשות רצונם וחפצם בפנים שוחקות ועל ידי זה יאבדו, ואוהביו שהם במסתיר פנים תכליתם יהיה כצאת השמש בגבורתו.

ומה שאמר כן יאבדו וכו', הביא שם בשם תלמידו מו"ה ברוך באיי זצ"ל לפרש, דיען אין אנו מתפללין על מפלתן של

ובירושלמי בשלהי מסכת שביעית א"ר הונא אומר לו משמט אני בשפה רפה והימין פשוטה לקבל:

אבא בר מרתא דאיהו אבא בר מניומי הוה מסיק ביה רבה זוזי וכו'. אזל לגביה אמר ליה אמטת ליה זוזי למר אמר ליה אין אמר ליה ומאי אמר לך אמר ליה משמט אני אמר ליה ואמרת ליה אף על פי כן אמר ליה לא אמר ליה ואי אמרת ליה אף על פי כן הוה שקלינהו מינך השתא מיהת אמטינהו ניהליה ואימא ליה אף על פי כן אזל אמטינהו ניהליה ואמר ליה אף על פי כן שקלינהו מיניה אמר לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן מעיקרא.

הביא ספר התרומות את דברי הרז"ה, דפירש האי מעשה, דאבא בר מניומי באמת לא התכוין לנהוג לפני משורת הדין, רק אבוי הוליד אותו שולל ואמר לו שצריך לומר אף על פי כן, ורבה בודאי לא יקח הכסף, ומה שאמר לו ואי אמרת ליה אף על פי כן הוה שקלינהו מינך היינו בתמיה, דודאי לא יטול ממך הכסף. אבל כתב בחדושי הרז"ן, פירש החכם הגדול רבי פנחס הלוי ז"ל, דח"ו דאבוי לא הוה מרמי ליה, דמשמע שאמר לו לומר אעפ"כ וחשב שלא יטול ממנו, אלא אבא בר מרתא אדם כשר היה [ובריטב"א כתב דהוה גברא רבא], והיה מחזיר חובו לרבה משום דקי"ל המחזיר חוב לחבירו בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וכשאמר לו רבה משמט אני היה סבור אבא בר מרתא דשוב לא יקבלם, ומש"ה א"ל אבוי ואי אמרת ליה אעפ"כ כן מי לא הוה שקלינהו מינך, כלומר דלמא הוה מקבלינהו, וכיון שכן לא יצאת ידי חובתך שיהא רוח חכמים נוחה ממך עד דתימא ליה אעפ"כ, ואזל ועבד הכי אדעתא דלשקלינהו ולא נתאנה בדבר כלל, והיינו לישנא דאמר רבה לא הוה דעתא בהאי צורבא מרבנן מעיקרא:

והמאירי כתב, ומ"מ אם הלך לו הלה כשאמר לו משמט אני רשאי הוא להודיע צערו לאחרים ורשאים אחרים לילך ללוה מאליהם שלא בשליחות המלוה לומר לו לא יפה עשית שהיה לה לומר אעפ"כ, ולא עוד אלא שאם מתיראים שהלוה יהא מושך ידו מלחזור אצל המלוה מחשש שמא יגרום חטאו ויקבל מותר לבא עמו בתחבולות ובמתק דברים כלומר היאך לא אמרת לו אעפ"כ להפיס דעתו, וכי סבור אתה שאף כשתאמר כן יקבלנו וכיוצא בדברים אלו, ואם חזר להביא לו מעותיו ולומר לו ואעפ"כ יקבל וכן כל כיוצא באלו. וזה על דרך הרז"ה הנ"ל.

ולפי גמרא זו כתב הערוך השולחן, המחזיר חוב שעברה עליו שביעית ואין להמלוה פרוזבול צריך המלוה לומר להלוה משמט אני וכבר נפטר ממני. אמר לו הלוה אף על פי כן רצוני שתקבל ממני יקבלם, אך לא יאמר לו הלוה בחובי אני נותן לך אלא במתנה אני נותן לך. ואם הלוה החזיר המעות להמלוה ולא א"ל דברים אלו יסבב המלוה בדבורים עד שיאמר לו כן שבמתנה נותן לו, ואם עם כל זה לא הועיל אסור לו למלוה לקבלם ויטול הלוה מעותיו וילך לו. ואם אחר כך בא עוד הפעם ואומר לו דברים אלו מועיל ומקבל המלוה

כתב ערוך השולחן, אין כותבים פרוזבול אלא על הקרקע כדי שיהיה כגבוי ביד בית דין ואפילו קרקע כל שהוא סגי דאין אונאה לקרקעות, ואפילו אין לו אלא עציץ נקוב מונח על יתדות באויר ויונק מן הארץ הוה כקרקע, ואף על פי שאין מקום היתדות שלו, ואפילו להלוה אין לו קרקע אך למי שחייב לו יש קרקע גם כן מועיל משום דאותו הלוה משועבד להמלוים של מלוה שלו מדרבי נתן, או אם יש להערב קרקע או אם יש קרקע למי שחייב להערב, ואפילו אין לזה ולזה ויש להמלוה או למי שחייב להמלוה מזכיהו ללוה ע"י אחר את הקרקע ואפילו שלא בפניו, והטעם דאנן סהדי דניחא ליה להלוה בזכירת הקרקע ובכתיבת הפרוזבול כדי שימצא מי שילוהו דהא עיקר התקנה היתה מפני זה שלא לנעול דלת בפני לוי. ומיהו אם הלוה לפנינו ואומר שאין רצוני ליזכות בקרקע של אחרים אין מזכין לו בע"כ. וכן אם היתה לו ללוה שדה ממושכנת ביד אחר כותבין עליה פרוזבול וכן אם השאלו מקום לתנור וכירים או השכירם לו כותבין פרוזבול, וכן כותבין לאיש על נכסי אשתו ולאשה על נכסי בעלה וליתומים על נכסי האפטרופסין, והקילו הרבה בזה מפני שבזמן הזה היא רק מדרבנן לזכר בעלמא לכן סגי בטעם כל דהוא כדי שלא לנעול דלת בפני לוי:

המלוה את חבירו מעות על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אין משמטין.

ולהלכה, כתב בערוך השולחן [חור"מ סימן ס"ז], המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חובתי אינו נשמט, דלא קרינן ביה לא יגוש, דהרי הוא לא יתבענו. לפיכך כשתבעו וכפר והביא עדים וחיבוהו בית דין וכתבו לו פסק דין הוה כגבוי ואינו משמט, דכל מעשה בית דין כגבוי דמי. וכן אם הלוהו ותבעו וכפר ונשבע לו והגיע שביעית ועדיין לא הודה ולא באו עדים, ולאחר שביעית הודה או באו עדים, אינו משמט, דבשעת השמיטה לא היה להמלוה עדיין חוב ידוע עליו, ואחר כך כשהודה או שבאו עדים הוה כהלואה חדשה. אבל אם הודה או באו עדים קודם שביעית ובית דין לא כתבו לו קודם השמיטה את הפסק דין הרי זו משמטת:

דף ל"ז ע"ב

המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר לו משמט אני ואם אמר לו אף על פי כן יקבל הימנו. אמר רבה ותלי ליה עד דאמר הכי.

ומה שאמר תלי ליה וכו', לרש"י היינו שיכול לכפותו להחזיר לו, דהיינו דמצות ההשמטה היא בדיבור בעלמא וזה כבר נתקיים, וצריך לומר שהתקינו שיהיה זכר לשמיטה, ולכן די בדיבור, והסמיכו על הפסוק וזה דבר השמיטה, דדי בדיבור בעלמא, וממילא יכול לכפותו להחזיר. אמנם סברא זו צ"ע, ורמב"ן הביא פירוש רבינו נתן בעל הערוך שכתב, תולה עיניו בו כאלו רוצה לקבל כדי שיתבייש הלה ויאמר לו אעפ"כ,

מעותיו. וכשיצא הלוח ממנו עם המעות יכול המלוה להעמיד אנשים שיאמרו להלוה לך עוד הפעם ואמור לו רצוני שתקבל המעות ובמתנה אני נותנם.

אמר רב יהודה אמר רב נחמן נאמן אדם לומר פרוסבול היה בידי ואבד ממני, מאי טעמא כיון דתקיננו רבנן פרוסבול, לא שביק היתירא ואכיל איסורא. כי אתו לקמיה דרב, אמר ליה מידי פרוסבול היה לך ואבד כגון זה פתח פיך לאלם הוא.

כתב בטור [חושן משפט סימן ס"ז], א"ר נחמן נאמן אדם לומר פרוסבול היה לי ואבד. כתב בעל העיטור שאין הלכה כרב נחמן אלא כסתם משנה שאינו נאמן, וכן דעת רב אלפס. וא"א הרא"ש ז"ל פסק כרב נחמן שהוא נאמן, ולא עוד אלא שפותחין לו שמא פרוסבול היה לך ואבד ואם אמר כן נאמן. וכן אם אומר המלוה תנאי היה בינינו שלא תשמטני שביעית או הקפת חנות היה או שאר דברים שאין שביעית משמטתו נאמן במיגו דאי בעי אומר פרוסבול היה לי ואבד. והרמ"ה כתב שהוא נאמן אבל צריך שבועה, ואפילו בשבועה לא מהימן אלא באתרא דנהיגי למכתב פרוסבול אבל באתרא דלא נהיגי למכתב פרוסבול לא מהימן. וא"א הרא"ש ז"ל הביא בפסקיו דברי ר"ת שכתב שנאמן בלא שבועה ולא חילק בו. ובתשובת שאלה כתב, מה ששאלת אם נאמן לומר פרוסבול היה לי ואבד, האמת שכתבו רבותינו שנאמן אפילו בלא שבועה, ואני לא סמכתי מעולם על זה, משום דלא שכיחי האידינא כותבי פרוסבול, וגם אין איסור לשמיטת כספים ידוע להמון העם, ולא מחזיקין ליה איסורא ולאהדורי בתר היתירא ולכתוב פרוסבול. וכשהיה בא לפני אחד וטען פרוסבול היה לי ואבד הייתי שואלו מהו פרוסבול ולמה כתבת אותו ומי הוא שכתבו לך עד שהיה נתפס בשקרו, ומעולם לא זכה לפני אדם באשכנזו בטענה זו.

וכתב בערוך השולחן, חמשה שלוו מאחד די לו בפרוסבול אחד, דהוא מוסר כל חובותיו לבית דין ואם כולם לוו בשטר אחד, אפילו אין קרקע רק לאחד מהם כותבין פרוסבול על כולם דכולם ערבים זה לזה כמו שיתבאר בסי' ע"ז. וחמשה שהלוו לאחד כל מלוה צריך פרוסבול. ויתומים קטנים שיש להם הלואה ביד אחרים א"צ פרוסבול דבית דין הם אביהם של יתומים, וכל חובות שיש להם הן החובות שירשו מאביהם והן מה שלאחר מיתת אביהם כמסורין לבית דין דמי. וכן מי שחייב לקופת הצדקה אינו משמט, דהבית דין הם יד עניים. אבל יתומים גדולים צריכין פרוסבול, אלא דבזה עדיפי דאנן טענינן להו שמא היה לאביהם פרוסבול או שמא התנה עם הלוה שלא ישמיטנו, וכל אדם אנן לא טענינן בעדו אבל אם טוען בעצמו פרוסבול היה לי ואבד נאמן, ולא עוד אלא שהבית דין שואלין לו שמא היה לך פרוסבול ונאבד, ואם אומר כן הדבר נאמן, דכגון זה פתח פיך לאלם הוא. ואם הבית דין לא אמרו לו כן ויצא מבית דין וחזר ואמר פרוסבול היה לי ואבד, אם הוא קודם פסק דין נאמן, ולאחר פסק דין אינו נאמן, דכיון ששתק בשעת פסק דין נראה לעין שלא היה לו פרוסבול, דאם לא כן היה טוען, ועתה ביציאתו מבית דין אגמרוהו לומר כן.

וכן כשאומר המלוה תנאי היה בינינו שלא ישמיטני או הקפת חנות היתה או משארי דברים שהשביעית אינה משמטתן נאמן במיגו דאי בעי אמר פרוסבול היה לי ואבד, אבל בלא מיגו אינו נאמן, וכ"ש שאין בית דין שואלין לו, דרק טענת פרוסבול שבידו הוא ובקל לעשות נאמן ובית דין שואלים לו, מה שאין כן שארי טענות. ואין להקשות למה נאמן במיגו, הא הוי מיגו להוציא. די"ל דבחזקה אלימתא כזו ככתיבת פרוסבול דאין הפסד ובקל לעשות נאמן במיגו זה אף להוציא.

עבד שנשבה ופדאוהו אם לשום עבד ישתעבד, אם לשום בן חורין לא ישתעבד. רשב"ג אומר בין כך ובין כך ישתעבד.

[דף ל"ח ע"א] אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן עבד שברח מבית האסורים יצא לחירות, ולא עוד, אלא שכופין את רבו וכותב לו גט שיחרור.

כתב בטור [יורה דעה סימן רס"ז] עבד שנשבה וברח מבית האסורין אחר שנתייאש רבו ממנו אינו יכול עוד להשתעבד בו וצריך לכתוב לו גט שחרור להתירו בבת ישראל, ואם פדאו ישראל אחר מן השבאי לפני יאוש בין אם פדאו לשם עבד בין לשם בן חורין צריך להחזירו לרבו ראשון ומתעבד בו כתחילה ונותן הדמים לזה שפדאו. פדאו לאחר יאוש בהא פליגי חכמים אומרים פדאו לשם עבד ישתעבד לרבו שני לשם בן חורין לא ישתעבד לרבו ראשון ולא לרבו שני, ורשב"ג אומר פדאו לשם עבד ישתעבד לרבו שני לשם בן חורין ישתעבד לרבו ראשון, ופסק הרמב"ם כחכמים וכ"כ הרמ"ה, והרמב"ן והראב"ד פסקו כרשב"ג, וכן הוא מסקנת הרא"ש.

ולהלכה פסקינן בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רס"ז סעיף ס"ו], עבד שנשבה (וברח), ובא אחר שנתייאש רבו ממנו, אינו יכול להשתעבד בו עוד וכופין אותו לכתוב לו גט שחרור. [סעיף ס"ו] עבד שנשבה, אם נתייאש ממנו רבו ראשון, כל הפודה אותו לשם עבד ישתעבד בו והרי הוא שלו, ואם פדהו לשם בן חורין, ה"ז בן חורין. ואם לא נתייאש ממנו רבו ראשון, הפודה אותו לשם עבד נוטל פדיונו מרבו וחוזר לרבו, ואם פדהו לשם בן חורין, חוזר לרבו ראשון בלא כלום.

ובביאור יותר [ערוך השולחן שם סעיף ק' – ק"ב] לפי המתבאר בסוגיא ובפוסקים, עבד שנשבה וברח מהשביה ובא לפנינו אחר שנתייאש רבו ממנו אינו יכול להשתעבד בו עוד וכופין אותו לכתוב לו גט שחרור לפי שיאוש הוי כהפקר ולשון הפקר הוא [רש"י ל"ט ע"ב ד"ה נתייאשת], ובהמשך יתבאר דהמפקיר עבדו יצא לחרות וצריך גט שחרור, ומשמע להדיא מלשון הש"ס והפוסקים דדווקא כשנשבה וברח ונתייאש, אבל אם ברח מהבעלים ונתייאשו הבעלים אינו כן, וצריך טעם למה כיון דיאוש הוי כהפקר. וי"ל דהא יש מי שסובר בגמרא דאפילו כשנשבה וברח ונתייאש ג"כ ישתעבד מפני התקנה כדי שלא יהא כל אחד הולך ומפיל עצמו לגייסות ומפקיע עצמו מיד רבו, ואמנם אנן לא קיי"ל כן, מיהו בורח מהבעלים וודאי דהכל מודים דיאוש לא מהני דאל"כ כל עבד יעשה כן:

ועוד טעם, דהא יאוש אינו כהפקר גמור, וסברא זו כתבו רבותינו בעלי תוספות בב"ק [ס"ו ע"א ד"ה כיון] ולכן לא מהני בגניבה יאוש וגם באבידה לא מהני יאוש שלא מדעת, והטעם משום דהפקר אינו אלא בדבר שברשותו ומפקיר מרצונו אבל יאוש הוא בדבר שאינו ברשותו ושלא ברצונו, ולכן כשברח מבית האסורים עשו יאוש כהפקר גמור וזכה העבד בעצמו והוי כאבידה, דיאוש מהני, אבל כשברח מביתו לא הוי יאוש כהפקר דזהו כגניבה דלא מהני יאוש והפקר לא שייך בזה כיון שאינו ברשותו והפקר אינו אלא בדבר שברשותו.

וכל זה כשנשבה וברח, אבל עבד שנשבה ולא ברח מהשביה ופדאוהו אחרים, אם נתייאש ממנו רבו ראשון, כל שפדה אותו לשם עבד ישתעבד בו והרי הוא שלו, ואם פדהו לשם בן חורין ה"ז בן חורין, דלראשון לא ישתעבד כיון שהוא לאחר יאוש, ולהשני כיון שלשום בן חורין פדאוהו. ואם לא נתייאש ממנו רבו ראשון, הפודה אותו לשם עבד נוטל פדיונו מרבו וחוזר לרבו, ואם פדהו לשם בן חורין חוזר לרבו בלא כלום, כן פסק הרמב"ם בפ"ח מהלכות עבדים. וטעמו נראה דכל הפודה לשם בן חורין הרי עשה מצוה דפדיון שבויים, וזה לא שייך בחזרה כבכל המצוות, ונהי דחוזר לרבו מיהו הפודה לשם מצוה עביד. ויש עוד דיעות בזה עיין בטור. ודע דבכל אלו שנתבאר דיצא לחרות צריך לקבל עליו עול מצות בפני שלשה וטובל לשם גירות כישאל גמור.

דף ל"ח ע"ב

מנהג הפקר נהגו בה.

גופא, אמר רב יהודה אמר שמואל כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר לעולם בהם תעבודו. מיתיבי מעשה ברבי אליעזר שנכנס בבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה. מצוה שאני.

תנו רבנן לעולם בהם תעבודו רשות דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר חובה.

ופסק בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רס"ז סעיף ע"ט] המשחרר את עבדו עובר בעשה דלעולם בהם תעבודו (ויקרא כה, מו), ומותר לשחררו לדבר מצוה, אפילו היא מדבריהם, כגון שלא היו בבית הכנסת עשרה הרי זה משחרר עבדו ומשלים בו מנין עשרה, וכן כל כיוצא בזה. וכן שפחה שנוהגין בה העם מנהג הפקר, כופין את רבה ומשחררה, כדי שתנשא ויסור המכשול (ל' רמב"ם פ"ט מה"ע דין ו').

ואף דבגמרא אמרינן דכפו את רבה ועשאה בן חורין בחציה שפחה וחציה בת חורין שלא היתה ראויה לא לישאראל ולא לעבד, בשולחן ערוך לא חילק, ומשמע להדיא דאפילו אינה חציה שפחה וחציה בת חורין אלא שפחה גמורה שיכולין להשיאה לעבד, דמ"מ אין זו שמירה לפנייה, וכן כתב הטור במפורש וז"ל, יכולין לשחררה כדי להשיאה לישאראל שישמרנה אף על גב שאפשר לייחדה לעבד אינו שומרה כל כך. עכ"ל.

וכתב ערוך השולחן, יראה לי דזה שאמרו חכמים במקום שכופין לשחררו כמו חציו עבד וחציו בן חורין וכיוצא בו שכופין לכתוב שטר שחרור, לאו דווקא שטר שחרור, דה"ה אם נמצא מי שירצה ליתן מחצית שיוי העבד במזומן לרבו שכופין אותו לקבל הכסף ויוצא בזה לחירות שהרי קונה א"ע בכסף, וזה שבש"ס ובפוסקים הוזכר רק שטר שחרור משום דאין כאן כסף מזומן, דלכך שנינו שכותב לו העבד שטר על חצי דמיו, אבל אם היה מי שיתן בעדו כסף מזומן א"צ לשטר שחרור:

ומבואר מהג"ל שאסור לשחרר זולת למצוה רבה, ובאמת כתב אחד מגדולי רבותינו [ר"ן, והביאו ב"י] דאיסור זה אינו אלא כשעושה רק לטובת העבד, אבל כשעושה לצורך עצמו כמו לדבר מצוה אין כאן עשה כלל, עיין שם בראיותיו.

וכתב ערוך השולחן דנראה דגם הרמב"ם והטור כוונתם כן, דזה שאמרו דלדבר מצוה מותר ג"כ בע"כ כוונתם הוא בדבר מצוה אין כאן איסור, דאין לומר דכוונתם דהמצוה דוחה האיסור, הרי אין האיסור לא תעשה דנימא עשה דוחה ל"ת, והאיסור הוא עשה ואין עשה דוחה עשה, ועוד דמצוה דרבנן אינו דוחה איסור תורה, אלא הכוונה דכיון שיש דבר מצוה עושה לטובת עצמו ואין כאן איסור כלל, וממילא דה"ה כשעושה לטובת עצמו מפני עניין אחר. ונראה דלכן דקדק הטור לומר מקודם דלדבר מצוה מותר ואח"כ כתב ולא עוד אלא שכופין, ע"ש, דה"ק דלדבר מצוה מותר ואין כאן איסור, ואח"כ קאמר דאם אינו רוצה בעצמו, שאומר לא ניחא לי למיעבד מצוה כופין אותו.

אמר רבה בהני תלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסיהון דמפקי עבדיהו לחירותא ודסיירי נכסייהו בשבתא ודקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן בי מדרשא דאמר רב חייא בר אבא אמר רבי יוחנן שתי משפחות היו בירושלים אחת קבעה סעודתא בשבתא ואחת קבעה סעודתא בערב שבת ושתייהו נעקרו.

כתב החתם סופר לבאר המידה כנגד מידה שבדברים אלו, שהוא לפי שאמרו חז"ל במסכת שבת פרק כל כתבי, עשירים שבא"י זוכין בזכות שמעשרין, והוא מ"ע להחיות הלוי והעני, ואלו מרחמים על אכזרים ועוברים על לא תחנם לשחרר עבדיהם, ועשירים שבבבל זוכין על שמכבדין התורה, ואלו מבזים התורה לקבוע סעודה בעידן בי מדרשא, ושבשאר ארצות זוכין בזכות שמכבדין השבת ואלו מסיירי נכסי בשבת או קובעין סעודה בע"ש ולא יאכלו סעודת שבת לתיאבון.

והבן יהוידע כתב, בהני תלת מילין נחתי בעלי בתים מנכסיהון. מה דנקט לשון נחתי, כי שלשה דברים אלו הם אחד בענין תורה, ואחד בענין חירות, ואחד בענין חלול שבת, שיהיו נבוכים בו, ונמצא ראשי תבות שלשה אלה הוא נחת, שהוא ראשי תבות נ'בוכים ח'ירות ת'ורה, ולכן בהני תלת שהם נחת המה נחתי. גם עוד יש בשלשה חטאים אלה סימן של אותיות נסע, שהוא ראשי תבות נ'כסים ס'עודה ע'בדים, ולכן בעבור זה נסע בעל הבית מקרקעותיו ונכסיו, כיון דנעשה עני:

והמידה כנגד מידה שבזה, כי העבד הוא בכלל ממונו של אדם כשור וחמור, וכיון שיש לו עבד נמצא זה הוא שפע ממין שהשפיע לו השם יתברך, ואם מוציאו לחירות הרי זה מזולזל השפע של הקב"ה שאינו רוצה בו, לכך מידה כנגד מידה יפסוק השפע של הקב"ה ממנו ויעני. וכן דסיירי נכסייהו בשבת, גם כן הוא מידה כנגד מידה, כי האדם מתברך בחול בממון מכח קדושת השבת, ולכן אלו דחללו קדושת שבת בעבור ממון שלהם, אז לא יתברך ממנו מכח קדושת השבת, ויתאבד מפני שנסתלק ממנו המלח המקיימו, שהוא בא מכח קדושת השבת. וכדאמרי אינשי פוץ מלחא ושדי בשרא לכלבא. וכן בקבעי סעודתם בשבת בזמן הדרשה, שדורשין בדברי תורה ברוב עם בקבע, שאז אותם שעות שדורשין בהם בקבע נחשב להם כאלו עוסקים בתורה כל היום כולו, מדין כל הקבוע כמחצה על מחצה דמי, ובה הקביעות של דברי תורה ניצולים מטענת עשיו, שטוען גזל הממון בידכם, כי שלי הוא, שחלקנו העולמות, ואנחנו משיבים כיון דהעולם קיים על התורה, ולולי התורה היה חרב, אנחנו זוכין בממון מדין מציל מזוטו של ים, ולכן זה שאינו הולך לפרקא שהוא עת הקבוע לדברי תורה, שעל ידו העולם קיים, ומכח זה זוכין ישראל בנכסים, לכן יורד מנכסיו, דעתה לא נשאר לו טענה לזכות בממון שבידו. ולכך תיקן משה רבנו ע"ה לישראל לדרוש ברב עם בשבת בדברי תורה כדי שיהיה עת זה קבוע, ויספיק שיתקיים העולם על ידי עסק תורה זה, ואז יהיה לישראל זכות בממון ונכסים וריבוי אכילה ושתייה בעולם הזה, ועל כן אלו שהם נשמטים מעת הקבוע הזה המקיים העולם ומזכה את ישראל בנכסי עולם הזה, לכך יהיו עניים, שלא יהיה להם זכות בנכסי עולם הזה:

ומה שאמר אחת קבעה סעודתה בשבת ואחת קבעה סעודתה בערב שבת ושתייהן נעקרו. ולפי זה יש לנו ארבעה דברים הגורמים להנ"ל, ולעיל משמע שהם רק שלשה. וכתב הבן יהודע ליישב, דאותה משפחה שהיו קובעים בערב שבת לא אשתכח כוותייהו בשום זמן ועידן ובשום דור, אלא רק אותה משפחה היא אחת היתה ונעקרה, מה שאין כן מנהג אותה משפחה שהיו קובעים סעודתם בשבת בעת הדרשה, אשתכח כוותייהו בכמה זמנים אצל כמה בעלי בתים, ולהכי הכניס זה למנין השלשה. ועוד אפשר לומר, דמצינו דאיכא פלוגתא בזה המנהג של אותה משפחה דנקיט רבי יוחנן,

דיש אומרים שהיו קובעים סעודה ממש בערב שבת, שהיו נכנסין לשבת כשהם שבעים, ויש אומרים דלא הוה הכי, אלא היו עושים כבוד לילה ולא כבוד יום, וכמו שכתב רש"י ז"ל, ואפשר דרבא הוה מסתפק בזה, אי הוה הכי או הוה הכי, לא הזכיר זה בדבריו ואחסורי מחסרא ממניינא, ולא רצה למנקט בסתמא, כלשון רבי יוחנן, כי היה רוצה לפרש דבריו, ולא יאמר דבר סתום:

המפקיר עבדו יצא לחירות וכו' וצריך גט שחרור.

ולעיל [ל"ה ע"א] דעת שמואל שאינו צריך גט שחרור. והיסוד בכל זה, דבעבד יש שני דברים, קנין הממון שבו, שהוא כחמור ושור שהוא רכוש אדונו, וקנין איסור שבו, שזה נעשה על ידי טבילה ומילה וכו', ובכל שחרור בעינן שטר כדי להפקיע את קנין האיסור שבו, וזה ילפינן מאשה שיוצא לחירות על ידי שטר [או קבלת פדיון וכו' כמבואר לקמן]. ונחלקו האם קנין האיסור תלוי בממון, דאם פקעו שעבודי הממון של העבד תו אינו עבד כלל, דאין איסורי הגוף חלים רק על עבד שהוא קנוי לאדונו, וממילא יצא לחירות לכל דבר, או שהם שני דברים נפרדים, ולכן אף שפקע הממון אכתי האיסור במקומו עומד.

ולהלכה כתב ערוך השולחן, המפקיר עבדו יצא לחירות וצריך גט שחרור לאפקועי איסוריה, דאע"ג דחובת שיעבוד הגוף נסתלק מעל העבד כיון שהפקירו, זהו לענין חובת ממון כמו כל ממון שהאדם מפקיר, אבל לענין איסורא הא אין כאן אחד מהשלשה דרכים שהעבד קונה את עצמו ולכן צריך גט שחרור להפקיע איסורו, ופשוט הוא שכופין אותו לכתוב לו גט שחרור.

וכתב ערוך השולחן, דונראה דבכאן לא מהני כסף כמו שכתנו לעיל לענין חצי שפחה וכו', שהרי כספו כבר הפקיר, ואין לו תקנה אלא בשטר שחרור. והמפקיר עבדו ומת קודם שכתב לו השטר שחרור היורש כותב לו השטר שחרור, ואף על גב דהיורש אינו יורש כלום שהרי כבר הפקירו, מ"מ היורש עומד במקום מורישו ויכול לכתוב לו שטר שחרור. ונראה דגם אותו כופין לזה והטעם שיכול להוריש זה אף על פי שהוא איסור בעלמא ולא שייך על זה בעלות, דכשם שהוא עצמו יכול לכתוב גט שחרור אף על פי שאין לו עליו דין ממון אלא משום דעדיין מקרי עבדו וה"נ מוריש זה השם ליורשו ולכן גם היורש נקרא אדון ויכול לכתוב לו גט שחרור: